

Ootamatu leid Riias – 16. sajandi kalender Tallinnast?

Anu Mänd

Läti Rahvusraamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas on peidus aare, mille kohta kataloogis seisab napisõnaliselt *Arzneibuch* (kohaviit RXA 221S/N6).¹ Sellise pealkirja on alamsaksakeelsele tekstikogumile andnud selle uusaegne omanik Engelbrecht Alexander Korff. Kuigi meditsiinilised juhtnöörid ja ravimtaimede tutvustus moodustavad tööpooldest suurema osa käsikirjast, ei piirdu kõite sisu kaugeltki sellega. Täpsem oleks käsikirja nimetada rahvakalendriks (sks. *Volkskalender*), sest see algab kalendaariumiga, millele järgnevad mitmed praktilise ja ennustusliku iseloomuga tekstid. Käsikiri ei sisalda ühtki aastaarvu, ent käe kirja järgi otsustades pärineb see 16. sajandi esimesest poolest või keskpaigast. Miks aga peaks üks hiliskeskaja-varauusaja piirile jääv rahvakalender meile sedavõrd huvi pakkuma, et teda siin lähemalt tutvustada? Nimelt võimaluse tõttu, et see pärineb Tallinnast. Keskaegsest Tallinnast ei ole aga seni teada ühtegi terviklikult säilinud kalendrit, mis võimaldaks täpsemalt uurida näiteks siinset pühaderingi. Millised on need asjaolud, mis osutavad Tallinnale, sellest lähemalt allpool. Esmalt aga anname lühiülevaate rahvakalendrist kui žanrist, samuti tutvustame Riias asuvat käsikirja tervikuna.

Termin rahvakalender, millega tähis-

tatakse kalendaariumi ja mitmesuguste meditsiinilis-astronoomiliste-astrooloogiliste tekstide kogumit, on hiliskeskaja kontekstis anakronistlik: algselt võeti see kasutusele 18.–19. sajandil laiale lugejaskonnale orienteeritud kalendrikirjanduse kohta. Keskaja “rahvakalender” ei olnud kindlasti kättesaadav kõigile ühiskonnakihtidele (eriti n.-ö. lihtrahvale), vaid üksnes haritud eliidile. Saksa kultuuriruumis on varaseim rahvakalender teada 15. sajandi alguse Augsburgist. 1405. aastal Johannes Wissbieri koostatud (või tõlgitud või kopeeritud) tekst sisaldab kalendaariumi ning traktaate kosmoloogiast, seitsmest planeedist ning kaheteistkümnest sodiaagimärgist. Sarnase sisuga käsikirju on teada üle kolmekümne. 1420. aastatel tuli selle kõrval käibebe veel teine, tunduvalt mahukam rahvakalendri versioon, mis lisaks eelnimetatuile sisaldas ka hulga teisi tekste, näiteks ennustusi 12 kuu ja üksikute päevade kohta (nn. õnnetud või ebasoodsad päevad), ülevaadet neljast temperamendist ning juhiseid aadrilaskmise, kümblemise ja klistiiri kohta.² Säilinud käsikirjade tekstid varieeruvad nii sisu kui ka pikkuse poolest. Paljud rahvakalendrid on illustreeritud. Oma praktilise ning hariva-lõbustava sisu tõttu kujunes selline lugemisvara haritud klasside hulgas peagi äärmiselt populaarseks ning levis laialt nii käsikirjalisena kui ka trükitud kujul. Analüüsides säilinud rahvakalendrid ning nendega kokku köidetud tekste, on oletatud, et esmajoones on selliseid käsiraamatuid oma igapäevatöös kasutanud arstid, apteekrid, aga ka juriidilise haridusega linnaametnikud. Laiemalt võttes koosnes rahvakalendrite ostjaskond aadlikest, kaupmeestest, jõukamatest käsitöölitest, kirurgidest-habemeajajatest, kümbulusasutuste pidajatest ja teistest ülem- või kesk-ülemklassi esindajatest.³

Mis seisusest või millise elukutse esindaja võis olla Riias asuva kalendri omanik, käsikirjast ei selgu. Kuna astrooloogilistes osades on

¹ Tänan Läti kolleegi Gustavs Strengat, kes mind käsikirja olemasolust teavitas. Artikkel on kirjutatud ETF-i grandid nr. 6900 raames.

² Põhjalikumalt on rahvakalendri teket, sisu ja levikut käsitlenud F. B. Brévar. The German *Volkskalender* of the Fifteenth Century. – *Speculum*, vol. 63 (1988), lk. 312–342, siin lk. 312–313.

³ Sealsamas, lk. 336–338.

tihti juttu soodsatest aegadest kauplemiseks, merereisiks ja maja ehitamiseks, võiks oletada, et need juhised olid suunatud eelkõige jõukamale kaupmehele, ent teisest küljest on sarnased valdkonnad esindatud enamikes rahvakalendrites. Käsikiri on võrdlemisi vähe kulunud (v.a. kalendaarium) ja sellel puuduvad täiendavad ääremärkused, mis võib osutada sellele, et omanik ei kuulunud nende hulka, kes kasutas kalendrit igapäevase praktilise käsiraamatuna, nagu oleks teinud näiteks arst või apteeker.

Arvestades 16. sajandiks käibel olnud trükitud ja käsikirjaliste eeskujude hulka, on tõenäoliselt üsna raske ja aeganõudev kindlaks teha, milline tekst (või tekstid) on koostajale eeskujuks olnud. Lisaks kalendaariumile sisaldab kõiide järgmisi tekste. Esmalt iseloomustatakse nelja aastaaga (mida ühel või teisel aastaajal süüa-juua, millised kehalised tegevused on soovitatavad, millal rohtu võtta, aadrit lasta või intiimelu elada jne.), seejärel 12 kuud (ebasoodsad päevad, juhised aadrilaskmise, kümblemise, magamise ja söömise kohta, millise iseloomuga laps sünnib ühel või teisel kuul ning mis pühakupäevaga kuu algab ja lõpeb) ning lõpuks iga kuupäeva eraldi (millised kuupäevad on soodsad teatud ettevõtmisteks, nagu kauplemine, reisimine, maja ehitamine, naisevõtt jne., ning milliste kuupäevadega kaasneb kahju ja õnnetus). Järgneb osa, milles tänapäeva inimene tunneb ära horoskoobi, nimelt 12 sodiaagimärgi kirjeldus: millised omadused (kuum-külm, kuiv-niiske) on ühel või teisel märgil, millise kehakuju, silmade värvi ja iseloomuga on teatava märgi all sündinud laps ning mida on kasulik ühe või teise märgi all ette võtta (nt. hobust ja relvi osta, sulaseid palgata, reisile minna jne.). Veel ennustatakse, milline talv ja suvi (ja vastavalt saak) tulevad juhul, kui uue aasta algus langeb teatavale nädalapäevale. Edasi järgnevad praktilised juhised, kuidas ravida ja ennetada haigusi: alustatakse inimese peast ja liigutakse allapoole kuni jalgadeni välja. Pärast seda tutvustatakse mitmesuguseid ravimtaimi (sealhulgas ürte, köögivilju ja lilli), mis on pärit nii Euroopast kui ka idamaadest.

Nahkkõites käsikiri on väga mahukas: selles on kokku 29 sekundaarselt nummerdatud ja 29 nummerdamata paberlehte mõõtmetega umbes 20 x 29 cm. Tühjad lehed on jäetud kõiide algusesse (19) ja lõppu (10). Kaks suuremat tekstiosa on nummerdatud ka kirjutaja enese poolt: meditsiinilise sisuga juhistes (fol. 13r–195v) kannavad lehed rooma numbreid I–CLXXXII ning ravimtaimi tutvustavas osas (fol. 196r–244r) numbreid I–XLVIII. Käsikiri on kõiidetud pärast selle koostamist, sest pool sisukorda on kõiidetud valesti (selle esimene pool asub fol. 3r–5v, tagumine pool aga fol. 58r–60v) ning fol. 12r asuvas tabelis on mõnedel pikematel sõnadel tagumised tähed lõikamisega kaotsi läinud. Valdav osa käsikirjast (kuni fol. 245r) on kirjutatud ühe ja sama käega ning pärineb, nagu juba mainitud, tõenäoliselt 16. sajandi esimesest poolest või keskpaigast. Teine (fol. 246r–280r) ja kolmas käekiri (fol. 280v–286v) pärinevad samuti 16. sajandist; sisult on tegemist mõne varem esinenud meditsiinilise juhtnööri kordamisega. Käsikirja lõpus, vahemikus fol. 286v–289v leidub mõningaid 17. sajandil või 18. sajandi algupoolel kirja pandud retsepte. Kuna rahvakalendrist tervikuna on koos Läti Rahvusraamatukogu töötaja Gustavs Strengaga kavas üllitada põhjalikum käsitus, loobugem siinkohal käsikirja üksikasjalikust paleograafilisest ja kodikoloogilisest kirjeldusest ning tekstide sisu analüüsist ning vaadeldgem lähemalt üksnes selle algusosa ehk kalendaariumi.

Alustagem kalendaariumi kõige põneva-
mast osast, nimelt pühakupäevadest. Neid on kalendrisse kantud üsna hõredalt, ent teatud-tuntud varakristlike pühakute kõrval leiame ka selliseid, kes tuntuse poolest “esiviiekümnest” välja jäävad ja kelle kohta mõne pühakuleksikoni abita suurt midagi ei meenuks (näiteks Püha Petronilla või Püha Tiburtius). Hiliskeskajal pühakustaatusesse jõudnuist leiame kalendrist vaid 13. sajandil kanoniseeritud Püha Dominicuse (5. aug.), Assisi Franciscuse (4. okt.) ja Tüüringi Elisabethi (19. nov.). Nagu käsikiri tervikuna, nii on ka kalendripühad kirja pandud alamsaksa keeles ehk siis nende rahvapärasel kujul.

Näiteks kui ladinakeelsest kirikukalendrist leiaksime 6. jaanuari alt *Epiphania Domini*, siis Riia käsikirjas seisab sellel kohal *der dryer konnynck dach* (kolmekuningapäev), 2. veebruaril on *Visitatio Marie* asemel *Maria to Elizebeth* (Neitsi Maarja külaskäik Eliisabeti juurde) ning 25. detsembril *Nativitas Christi* asemel *Cristus gebort* (Kristuse sünd). Pühade pühitusastmeid pole kalendrisse märgitud, ent tähtsaimad pühad (s.t. mis vastavad kategooriatele *totum duplex* ja *duplex*)⁴ on kirja pandud punase tindiga.

Kokku on kalendris 36 punasega märgitud püha: uusaastapäev (1. jaan.), kolmekuningapäev (6. jaan.), Neitsi Maarja puhastamise püha (2. veebr.), apostel Peetruse ahele püha (22. veebr.), apostel Mattiase püha (24. veebr.), Neitsi Maarja kuulutamise püha (25. märts), evangelist Markuse püha (25. aprill), apostlite Filippuse ja Jaakobus noorema püha (1. mai), ristileidmispäev (3. mai), Ristija Johannese püha (24. juuni), apostlite Peetruse ja Pauluse püha (29. juuni), Neitsi Maarja külaskäik Eliisabeti juurde (2. juuli), Maarja-Magdaleena püha (22. juuli), apostel Jaakobuse püha (25. juuli), Püha Olavi püha (29. juuli), Püha Laurentiuse püha (10. aug.), Neitsi Maarja taevaminemise püha (15. aug.), apostel Bartolomeuse püha (24. aug.), Neitsi Maarja sünnipäev (8. sept.), apostel Matteuse püha (21. sept.), peangel Miikaeli püha (29. sept.), Püha Viktori püha (10. okt.), evangelist Luuka püha (18. okt.), apostlite Siimoni ja Juudas Tadeuse püha (29. okt.), kõikide pühakute päev (1. nov.), Püha Martini püha (11. nov.), Püha Eliisabeti püha (19. nov.), Püha Katariina püha (25. nov.), apostel Andrease püha (30. nov.), Püha Nikolause püha (6. det.), Neitsi Maarja eostamise püha (8. det.), apostel Tooma püha (21. det.), Kristuse sünnipäev (25. det.), Püha Stephanuse püha (26. det.), evangelist Johannese püha (27. det.) ja süütalastepäev (28. det.).

Esmapilgul on tegemist küllaltki tüüpilise alamsaksa kultuuriruumile omase kalendriga, mille juures ei torka silma suuremaid lokaalseid eripärasid, mis võimaldaksid kalendrit siduda mõne linna või piiskopkonnaga. Lähemal süvenemisel aga pälvivad tähelepanu kolm püha: Rootsi kuninga Püha Eriku päev (18. mai), Norra kuninga Püha Olavi päev (29. juuli) ja Püha Viktori päev (10. oktoober). Kaks viimast püha on tähistatud punasega, mis tähendab, et nad kuulusid kalendri koostamiskasutamispriirkonnas kõige tähtsamate pühade hulka. Just nimetatud pühade koos esinemine ning iseäranis Viktori püha tähelepanuväärne koht viisid siinkirjutaja mõttele, et kalender võiks pärineda Tallinnast.

Kui vaatleme Saksa aladelt säilinud kalendreid, eriti just selliste keskaegse Liivimaa ajaloo seisukohalt tähtsate kohtade nagu Lübecki, Bremeni, Magdeburgi ja Kölni omi, siis neis ei leidu ei Püha Olavi ega Püha Eriku püha.⁵ Loomulikult olid aga nimetatud pühad tähtsal kohal Skandinaavia maades. Olav oli Põhjamaade pühakutest enim tuntud, esinedes kõikides Taani-Rootsi-Norra-Soome kalendrites. Püha Eriku püha tähistati *totum duplex*⁶ina tema kultuse keskuses, Uppsala peapiiskopkonnas, samuti Uppsalale allunud Strängnäs, Linköpingis, Västerås ja Turus.⁶ Taanis oli Erikul kui Rootsi rahvuspühakul arusaadavalt vähem tähtis koht: Lundis oli tema püha tähtsusastmeks märgitud küll *duplex*, ent näiteks Århusis või Kopenhaagenis kuulus see päev vähetähtsate pühade hulka.⁷

10. oktoober oli teatavasti mitte üksnes Xanteni Viktori, vaid ka Gereoni ja nende kaaslaste püha. Mõnedes kalendrites ongi esikohal Gereoni, teistes Viktori nimi. Püha oli tuntud mitmel pool Saksamaal ja Madalmaades, ent valdavalt jäi selle tähistamine võrdlemisi tagasihoidlikuks, piirdudes kolme või üheksa lektsooniga. Vaid kahes kalendris leiame nimetatud püha tähtsaimate hul-

⁴ Pühade tähtsusastmetena olid levinud: *totum duplex*, *duplex*, *semiduplex*, *festum simplex*, *IX lectionum*, *III lectionum*, *memoria*. Kõik need ei pruukinud ühes kalendris korraga esineda ning piiskopkonnast või ordust sõltuvalt võis esineda teisi variante.

⁵ H. Grotefend. *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Bd. 2/1. Hannover, 1892.

⁶ Sealsamas, lk. 218, 224, 238, 244, 247.

⁷ Sealsamas, lk. 215, 221, 227.

gast: Kölni peapiiskopkonnas oli Gereoni ja Viktori püha tähtsusastmeks *duplex* (Gereon kuulus Kölni linna kaitsepühakute hulka), samuti Münsteris (Münsteri piiskop oli Kölni sufragaan).⁸ Skandinaavia kalendrites oli Gereoni ja Viktori püha tuntud vaid Lundis ja Kopenhaagenis, jäädes seal väiksema suurusjärgu pühade hulka.⁹

Keskaegne kalender on säilinud ka Riias, sisaldudes Riia toomkiriku Püha Risti altari 15. sajandi algusest pärinevas missaalis. Lisaks on võrdluseks kasutada ka Riia diötseesi jaoks 1513. aastal trükitud breviaar. Üheski neist ei leia me Viktorit, Olavit ega ammuigi mitte Erikut.¹⁰ Tõsi, kaudselt on Viktor kalendris siiski olemas, sest 10. oktoober kannab nimetust Gereoni ja tema kaaslaste püha (tähtsusaste 9 lektsooni).¹¹ Tundmatu polnud Riias ka Püha Olav, kelle nime kandis üks linna religioossetest vennaskondadest.¹² Ent sellega teated nende austusest Riias ka piirduvad.

Seevastu hiliskeskaegses Tallinnas kuulusid nii Viktor kui ka Olav kõrgelt austatud pühakute hulka. Viimatinimetatu kultuse välistel märkidel pole ilmselt tarvis pikemalt peatuda: kõigil seisab silme ees Oleviste kirik ning ajaloost peaks tuttav olema ka Olavi gild. Pühakut on kujutatud Oleviste kiriku koori päiskivil ning Püha Vaimu kiriku pealtari retaablil. Lisaks oli Oleviste kirikus 15. sajandil Püha Olavi altar, mille patroonadiõigus kuulus tõenäoliselt Suurgildile.¹³ Püha Viktori näol on aga vägagi tõenäoliselt

tegemist Tallinna kaitsepühakuga. Tema legerendi on kujutatud Niguliste kiriku pealtari retaablil võrdsel positsioonil kiriku kaitsepühaku Püha Nikolause omaga, samuti leiame ta Püha Vaimu kiriku pealtari ja Mustpeade vennaskonna Maarja altari retaabli kõige pidulikumalt asendilt. Niguliste ja Püha Vaimu retaablitel ning ka mõnedel hõbeesemetel on just Viktor see, kes hoiab käes Tallinna vappi. Eriti tähelepanuväärne on asjaolu, et Viktorit on ühes 16. sajandi algul kirja pandud kroonikas nimetatud “meie armsaks kaitsjaks ja patrooniks”, samuti see, et Tallinna raad on püstitanud Viktori kujusid linna väravate ette. Argumente Viktori kui linna kaitsepühaku kasuks leidub teisigi.¹⁴

Nagu eespool juba mainitud, pole kesk-aegsest Tallinnast terviklikul kujul säilinud ühtegi kalendrit. Mõnevõrra aitavad siinset pühaderingi uurida Pirita kloostrist leitud kalendrikatkend, mis oli kasutusel aastatel 1474–1544, ent mis hõlmab kahjuks vaid mai- ja juunikuud,¹⁵ ning 1509. aastal Veneetsias trükitud martüroloogium, mis on tõenäoliselt kuulunud Tallinna dominiiklaste konvendile ja millel leiduvate käsikirjaliste märkuste abil on võimalik kindlaks teha kohapeal tuntud pühi ning nende suurusjärke.¹⁶ Püha Viktori püha, mis dominiiklaste kalendrites tavaliselt puudub, on selles märgitud *duplex*’ina, mis rõhutab selle pühaku suurt tähtsust Tallinna kontekstis.¹⁷ Püha Olavi püha, mida mujal dominiiklaste kalendrites jällegi ei esine, kannab aga koguni tähistust *totum duplex*.¹⁸

⁸ Sealsamas, lk. 85, 135.

⁹ Sealsamas, lk. 222, 228.

¹⁰ Nimetatud allikaid on põhjalikult käsitlenud H. von Bruiningk. Messe und kanonisches Stundengebet nach dem Brauche der Rigaschen Kirche im späteren Mittelalter. (Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Bd. 19). Riga, 1904. Kalendaarium on avaldatud lk. 201–213.

¹¹ Sealsamas, lk. 211.

¹² Vt. K. Mettig. Über die St. Olavgilde in Riga. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1904. Riga, 1905, lk. 16–20.

¹³ A. Mänd. Hans Bouwer – kaupmees. – T. Kala, J. Kreem, A. Mänd. Kümme keskaegset tallinlast. Tallinn, 2006, lk. 68.

¹⁴ Vt. pikemalt A. Mänd. Püha Viktor – Tallinna kaitsepühak? – Kunstiteaduslikke Uurimusi, 3–4 (2003), lk. 9–26.

¹⁵ P. Johansen. Kalendrikatkend Pirita kloostrist. – Vana Tallinn III. Tallinn, 1938, lk. 24–27.

¹⁶ Tallinna Linnaarhiiv, Htr. 21; T. Kala. Tallinna dominiiklaste kalender reformatsioonieelse ajakasutuse peeglina. – Vana Tallinn II (VI). Tallinn, 1992, lk. 16–27.

¹⁷ Sealsamas, lk. 18, 24.

¹⁸ Sealsamas, lk. 18, 23.

Püha Eriku püha martüroloogiumis puudub ning selle pühaku austamisest Tallinnas pole suurt midagi teada. Dateerimisel kasutati Eriku püha väga harva, mis võib küll osaliselt tuleneda sellest, et 18. mai jääb tähtsate liikuvate pühade, eelkõige nelipühade, varju. Küll aga on Püha Eriku püha märgitud *totum duplex*’ina Pirita kloostri kalendris. Et aga Pirita kalender järgis Linköpingi oma, kus asus birgitiinide emaklooster Vadstena, ei ole selles ka midagi imeks pandavat.¹⁹ Võib arvata, et vähemalt birgitiinide kaudu, aga ka geograafilise läheduse tõttu Rootsiga oli Püha Erik Tallinnas siiski tuntud, ehkki enim austatud pühakute hulka ta ei kuulunud.

Kui võtta kokku Viktori, Olavi ja Eriku kohta käiv andmestik Tallinna kontekstis ja võrrelda seda Saksa ja Skandinaavia maade kalendritega, tundub küll, et Riia käsikirjas leiduv kalendaarium ei sobi ühegi teise paigaga nii hästi kui Tallinnaga. Kas ülejäänud käsikirjast on võimalik leida Tallinna kasuks veel teisigi argumente, seda näitab tulevik.

Nagu öeldud, on kalendaariumisse kantud võrdlemisi vähe pühi. Eriti hõredad on selles osas aprill ja mai, sisaldades vastavalt kuus ja kaheksa pühakupäeva. Kohati tundub kirja pandud pühade valik olevat mõnevõrra juhuslik: näiteks puuduvad kalendrist sellised hiliskeskajal populaarsed pühakud nagu Püha Blasius (3. veebr.) ja Püha Anna (26. juuli). Mõlema puudumist tuleks imeks panna mis tahes Saksa kultuuriruumist pärit kalendris, samuti Tallinna kontekstis. Neljateistkümne püha avitaja hulka kuulunud Püha Blasius oli Suurgildi Niguliste kirikus asunud altari peapühak.²⁰ Veelgi populaarsem oli 15. sajandi teise poole ja 16. sajandi algupoole Tallinnas

Püha Anna, kellele oli all-linna kirikutes pühitsetud neli altarit, kelle nime kandis Toompeal tegutsenud usuline vennaskond ning keda on kujutatud mitmel kunstiteosel.²¹ Nii Püha Blasiuse kui ka Püha Anna püha on kantud 1509. aasta martüroloogiumisse, esimene tähtsusastmega *festum simplex*,²² teine koguni *totum duplex*.²³ Mõlemad pühad esinevad näiteks nende ürikutes, millega Jaani seegi külastajatele-toetajatele lubati 40-päevast indulgentsi.²⁴ Mõlemad pühad kuulusid 15. sajandi viimasest veerandist alates ka nende hulka, mil Suurgildi Lauagild jagas vaestele almuseid.²⁵ Miks on Riias asuva käsikirja koostaja sellised tuntud pühad märkimata jätnud (unustanud?), jääb selgusetuks.

Käesoleva artikli lisast leiab huviline kalendri editsiooni. Tutvustame selle ülesehitust lähemalt. Esimeses veerus on siinkirjutaja lisatud numbrid, mis näitavad kuupäevi. Teise (ehk originaalis esimese) veeru moodustab nn. Cisiojanus – 365 silbist koosnev mälu tehniline tekst, mis jaguneb kaheteistkümneks heksameetriliseks värsiks, üks iga kuu kohta. Enamik silpe moodustab lühendi mõnest ladinakeelsest pühakupäevast või muust tuntud pühast (näiteks *pur* 2. veebruaril on *Purificatio Marie*). Varaseimad teadaolevad Cisiojanus’ed on säilinud 13. sajandist ning neid kasutati kalendrite koostamisel veel 16. sajandilgi.²⁶

Näiteks jaanuari kohta olid enim levinud järgmised värsiread:

*Cisio Janus Epi sibi vindicat Oc Feli Mar An
Prisca Fab Ag Vincen Ti Pau Po nobile lu-
men.*

Kui pühad ja pühakupäevad välja kirjutada, näeks see rida välja järgmine:

¹⁹ P. Johansen. Kalendrikatkend, lk. 26–27.

²⁰ A. Mänd. Hans Bouwer – kaupmees, lk. 67.

²¹ Vt. lähemalt M. Koppel. Tallinna Püha hõimkonna altari retinaabel. Algsest pildiprogrammist Madalmaade hiliskeskajagsete Püha Anna legendide taustal. – Kunstiteaduslikke uurimusi, 3 (2006), lk. 37–66, eriti lk. 63–65.

²² T. Kala. Tallinna dominiiklaste kalender, lk. 20.

²³ TLA, Htr. 21, fol. 46r. T. Kala publikatsioonist on Anna püha kogemata välja jäänud.

²⁴ LUB II, nr. 997 (1363); LUB X, nr. 649 (1449).

²⁵ TLA, f. 191, n. 2, s. 4, fol. 27v, 37r (kapitali annetamine prebendide jaoks); vt. ka s. 3, nt. fol. 3r, 4r, 15v–16r.

²⁶ H. Grotefend. Zeitrechnung, Bd. 1. Hannover, 1891, ms. “Cisiojanus”, lk. 24.

*Circumcisio Domini, mensis Ianuarius, Epiphania Domini, Octava Epiphaniae, Felix in pincis, Marcellus, Anthonius, Fabianus et Sebastianus, Agnes, Vincentius, Timotheus, Conversio Pauli, Polycarpus.*²⁷

Meie kalendris on Cisiojanus järgmisel kujul (pühade algussilbid olen kirjutatud parema mõistmise huvides suure tähega):

Jaauar: *Cisyo Ianus Epi syby vendicat Oc Feli Mar An*

Prisca Fab Ang Vincen Ty Pau Po nobyle lumenmen (!).

Veebruar: *Bry Pur Blasus Ag Dor Febru Ab (!) Scolastyca valent*

July conyunge tunc Petrum Mathyam ynde.

Märts: *Marcius Adria Per decoratur Gregorio Cir Gerdrud Alba Bene iuncta Maria genitrice.*

Aprill: *April in Ambrosiy festis ouat atque Tyburcy*

Et Valer sanctyque Geor Marcyque Vitalis.

Mai: *Philyp Crux Flor God Iohan latyn Epy Ne Ser et Soff*

Maius in hac cerie tenet Vrban ni (!) pede Cris Pe.

Juuni: *Nic Marcelly Bony dat Jun Prymy Bar Cyriny*

Vytyque Mar Prothos Al sancty Johan Yo Do Le Pe Pau.

Juuli: *Jul Proces Odal Ock Wyl Kyly Fra Bene Margar Apost Al*

Arnolsus (!) Prax Mag Ab Cris Iacoby Pan Olaf [Ab]don.

August: *Pe Stef Steff Pro Do Six Do Cy Ro Lau Tybur Yp Eus*

Sympcyo Agapyty Thymo Bartolo Ruff Au Col Aucty.

September: *Egydyum Sep habet Nat Gorgen Prothique Crux Nic*

Eu Lambertyque Ma Mauricius et Daim (!)

Mych Ier.

Oktoober: *Remyque Francyscy Marcy Dy Ger Arteque Calix*

Galle Lucas uel Vn Se Seue Crispyny Symonis Quyn.

November: *Omne nouenbre Leo Qua Theo Martyn Briccyyque*

Post hoc Elyza Ce Cle Cris Katheryna Sat An.

Detsember: *December Barba Nyco Concep et Dama Lucia*

Sanctus abnyde (!) Thomas modo Nat Steff Yo Pu Tome Syl.

Ehkki Cisiojanuse tekst varieerus hiliskesk-aegsetes kalendrites võrdlemisi vähe, esines piirkonniti siiski teatud erinevusi, mis oli tingitud ühe või teise pühaku tähtsusest vastavas diötseesis. Näiteks Rootsis ei puudunud maikuus kunagi viide Pühale Erikule, seal oli silpide *maius in hac serie* asemel kasutusel *maius Eric serie*.²⁸ Meie kalendri juures torkab silma Püha Olavi lülitamine juulikuu värssi – see oli tavaline Skandinaavia, ent mitte Saksa kalendrites ja osutab jällegi Tallinna kontekstile, kus põimusid mõlema regiooni mõjud.

Cisiojanus'e juures tuleks osutada ka sellele, et jaanuarikuu poole peal on kirjutaja omadega pisut rappa läinud: Püha Felixi pühale osutav *feli* tulnuks jagada kahe rea vahel (*fe* ja *li*), sest kõik järgnevad silbid on nüüd sattunud rea võrra ülespoole pühast, mida nad tähistavad (näiteks Marcellusele osutav *mar* on 15., mitte 16. jaanuari kohal). Enamiku järgnevatest pühakupäevadest on kirjutaja siiski märkinud nende õigetele kohtadele, v. a. Pauluse pöördumise ja Polycarpuse püha, mis mõlemad peavad asuma rea võrra allpool. Ka on veast tulenevalt jaanuari Cisiojanus'e lõpus mitte *lu-men*, vaid *lu-men-men*.

Kalendri kolmandast (originaalis teisest) veerust leiame nn. "kuldse arvu", mis tähistab aasta asukohta metoonilises tsükliis.²⁹ See

²⁷ R. M. Kully. Cisiojanus. Studien zur mnemonischen Literatur anhand spätmittelalterlichen Kalendergedichts. – Schweizerisches Archiv für Volkskunde, Jg. 70, H. 3–4 (1974), lk. 101.

²⁸ Vt. O. Odenius. Cisiojani Latini. Neue Beiträge zur Bibliographie der metrischen Kalendarien des Mittelalters. – Arv: Tidskrift för Nordisk Folkminneforskning, 15 (1959), lk. 75, 77–79, 81, 83–84, 86–87, 89, 91.

²⁹ Metooniline tsükkel on nime saanud 5. sajandil e. Kr. elanud Ateena matemaatiku ja astronoomi Metoni järgi, kes avastas, et 19 päikeseaastat on võrdne 235 kuuastaga ning et 19 aasta möödudes langevad Kuu faasid taas samadele kuupäevadele.

Kuu tsükkel koosneb 19 aastast ja on kalendris tähistatud numbritena 1–19.³⁰ Neljanda ja viienda veeru täpset otstarvet pole seni õnnestunud välja selgitada. Kuna neis esinevad vastavalt numbrid 0–24 ja 0–59, on tõenäoliselt tegemist tundide ja minutitega. Võimalik, et neis veergudes on märgitud Kuu faasid. Kuuendas veerus on tähtedereaga A-st G-ni tähistatud nädalapäevi: see täht, millele langeb jaanuari esimene pühapäev, jäi pühapäeva märkivaks täheks terve aasta jooksul. Liigaastal toimus arvestuses nihe 24. veebruaril.³¹ Seitsmendas veerus on kirjas pühakupäevad, millest oli juttu eespool. Viimases veerus on lunaartsükli (Kuu sideerilist tiirlemisperioodi) tähistavad tähed. Kuna lunaartsükli pikkuseks on 27,3 ööpäeva, kasutati keskaegsetes kalendrites selle tähistamiseks 27 sümbolit: tavaliselt lisati tähestikule neli või viis sümbolit.³² Meie kalendris on 24-le tähestiku tähele lisatud neli sümbolit, mis tähistavad ladinakeelseid lühendeid: z-tähte meenutav sümbol on kalendri rekonstruktsioonis edasi antud kui ladina sõna “et”, topelt z kui “est”, allajoonitud z kui “etc” ning araabia number 9-t meenutav sümbol kui “us”. Et Kuu tiirlemisperiood on 27,3 ja mitte 27 päeva, on kirjutaja kolm korda aastas – juunis, septembris ja novembris – kasutanud us-sümbolit kaks korda järjest.

Detsembrikuule järgneb veel kaks tabelit: fol. 12r on “kuldse arvu” ja lunaartsükli tähtede abil võimalik määrata Kuu asukohta sodiaagimärkides ning fol. 12v on “kuldse arvu” ja nädalapäevi tähistavate tähtede abil võimalik määrata liikuvaid pühi. Esimeses tabelis on kirjutaja sõnaga *gudt* (hea) või g-tähega tähistanud neli eriti soodsat perioodi: kui Kuu on jäära (ld. *aries* / alamsks. *wedder*), kaalude (*libra/wage*), amburi (*sagittarius/schutte*) ja veevalaja (*aquarius/waterman*) tähtkujus. Erinevalt paljudest teistest Saksa

kultuuriruumist pärit kalendritest³³ ei ole siin aga ära märgitud n.-ö. keskmisi (*mittel*) või ebasoodsaid (*bos*) aegu.

Kalender on Riia käsikirjas kõige kulum osa: kas see on tingitud keskaegse omaniku (omanike) poolsest aktiivsest kasutamisest või hilisemate kasutajate-uurijate huvist, ei ole muidugi võimalik kindlaks teha. Küll aga näitavad põhiosa lõppu mitme inimese lisatud täiendused seda, et käsikiri ei kaotanud oma praktilise käsiraamatu funktsiooni ka hilisematel sajanditel, mil trükitud rahvakalendrite ning astroloogilise ja meditsiinilise kirjanduse kättesaadavus plahvatuslikult suurenes.³⁴

Anu Mänd

(1968)

Lõpetas 1992. aastal Tartu Ülikooli kunstiajaloolasena. Kaitses 2000. aastal Kesk-Euroopa Ülikoolis doktorikraadi keskaja-uuringute alal. Töötab TLÜ Ajaloo Instituudis vanemteadurina. Uurimisvaldkonnad: keskaja kultuur, gildid ja vennaskonnad.

³⁰ Vt. lähemalt H. Grotefend. *Zeitrechnung*, Bd. 1, ms. “Goldene Zahl”, lk. 75, ms. “Mondcyclus”, lk. 128.

³¹ The *Kalendarium* of Nicholas of Lynn, ed. by Sigmund Eisner. London, 1980, lk. 6.

³² H. Grotefend. *Zeitrechnung*, Bd. 1, ms. “Lunarbuchstaben”, lk. 115.

³³ F. B. Brévar. *The German Volkskalender*, lk. 315.

³⁴ Tallinna kohta vt. nt. G. Raassalu. Tallinna saksakeelsed kalendrid 1602–1939. – Vana Tallinn XVIII (XXII). Tallinn, 2007, lk. 121–214.

Kalender

Märkused

Pühakute nimed on järgnevalt kirjutatud suure algustähega (originaalis valitseb selles suhtes ebajärjekindlus). Rasvase kirjaga on edasi antud punase tindiga kirjutatud osad.

Jaanuar (f. 6r)

Januarius dat is de hardemonn

1	Ci				A	Nie yars dach	A
2	sy	viiij	viiij	xliij	b		b
3	io	xvi	xxj	xxiiij	c		c
4	ia				d		d
5	nus	v	x	iiiij	e		e
6	e				f	der dryer konnynck dach	f
7	pi	xij	vj	xiiij	g		g
8	sy	ij	xviiij	liiiij	A		h
9	by				b		i
10	ven	x	xv	xj	c		k
11	di				d		l
12	cat	xviiij	iiij	xliij	e		m
13	oc	vij	xvj	xxiiij	f		n
14	feli	xv	xvj	xxxiiij	g	Ffelyx bychtiger	o
15	mar				A		p
16	an	iiiij	j	xv	b	Marcellus pawes	q
17	pris	xij	xxj	xxv	c	Anthonnyus abbet	r
18	ca				d	Prisca junckvrow	s
19	fab	j	x	vj	e		t
20	ang				f	Fabian vnd Sebastiann	v
21	vin	ix	vj	xiiij	g	Angneta (!) juncvrow	x
22	cen	xvij	xviiij	xlviij	A	Vincencius merteler	y
23	ty				b		z
24	pau	vj	vij	xxxvj	c	Paulus bekerynge ³⁵	et
25	po				d	Policarpus bysschup ³⁶	est
26	no	xiiij	iiij	xlvi	e		etc
27	by	iiij	xvj	xxvi	f		us
28	le	xj	xij	xxxiiij	g		a
29	lu				A		b
30	men	xix	j	xvj	b		c
31	men	viiij	xxj	xxvj	c		d

³⁵ Kirjutaja on eksinud: Pauluse pöördumise püha on 25. jaan.

³⁶ Kirjutaja on eksinud: Polycarpuse püha on 26. jaan.

Veebruar (fol. 6v)

Februarius de hornynck

1	Bry				d	Birgida yunckvrow	e
2	pur	xvj	x	vij	e	lychtmyssenn	f
3	bla	v	xxij	xlviij	f		g
4	sus				g		h
5	ag	xiiij	xviiij	lvij	A	Agata yuncvrow	i
6	dor				b	Dorotea yuncvrow	k
7	fe	ij	vij	xxxviij	c		l
8	bru				d		m
9	ab	x	iiij	xlviij	e	Appolonia yuncvrow	n
10	sco	xviiij	xvj	xxviij	f	Scolastica yuncvrow	o
11	las				g		p
12	ty	vij	v	viiij	A		q
13	ca	xv	j	xviij	b		r
14	va	iiiij	xiiij	o	c	Valentynus merteler	s
15	lent				d		t
16	ju	xij	x	ix	e	Juliana yuncvrow	v
17	ly	j	xxij	l	f		x
18	con				g		y
19	yun	ix	xviiij	lviiij	A		z
20	ge				b		et
21	tunc	xviij	vij	xxxij	c		est
22	pe	vj	xx	xx	d	Peter to dem stole	etc
23	trum				e		us
24	ma	xiiiij	xvi	xxix	f	Mathias appostel	a
25	thy				g		b
26	am	iiij	v	x	A		c
27	yn	xj	j	xviiij	b		d
28	de	xix	xiiiij	o	c		e

Märts (fol. 7r)

Marcius de mertze

1	Mar		x		d		f
2	ci	viiij	x	x	e		g
3	us	xvj	xxij	lj	f		h
4	a				g	Adryanus bysschup	i
5	dri	v	xj	xxxiiij	A		k
6	a				b		l
7	per	xiiij	vij	xli	c	Perpetua iuncvrow	m
8	de	ij	xx	xxij	d		n
9	co	x	xvj	xxx	e		o
10	ra				f		p

11	tur	xviiij	v	xij	g		q
12	gre	vij	xvij	liij	A	Gregorius pawes	r
13	go				b		s
14	ri	xv	xiiiij	j	c		t
15	o				d		v
16	cir	iiij	xi	xliiiij	e	Ciriacus merteler	x
17	ger	xij	xxij	xxij	f	Gerdrud iuncvrow	y
18	drud				g		z
19	al	j	xj	xxxiiiij	A		et
20	ba				b		est
21	be	ix	vij	xliij	c	Benedictus abbet	etc
22	ne	xvij	xx	xvi	d		us
23	iunc				e		a
24	ta	vj	ix	iiij	f		b
25	ma	xiiiij	v	xiiij	g	de bodesschup Maryen	c
26	ri	iiij	xvij	liiiij	A		d
27	a				b		e
28	ge	xi	xiiiij	ij	c		f
29	ni				d		g
30	tri	xix	ij	xliiiij	e		h
31	ce	viiij	xxij	liiiij	f		i

Aprill (fol. 7v)

De appryl

1	Ap				g		k
2	pril	xvj	xj	xxxv	A		l
3	in				b		m
4	am	v	o	xvj	c	Ambrosius bisscop	n
5	bro	xiiij	xx	xxv	d		o
6	si				e		p
7	y	ij	ix	vj	f		q
8	fes	x	v	xiiiij	g		r
9	tis	xviiij	xvij	lvj	A		s
10	o				b	Leo pawes	t
11	uat	vij	vj	xxxvj	c		v
12	at				d		x
13	que	xv	ij	xlv	e		y
14	ty	iiij	xv	xxviiij	f	Tyburcius merteler	z
15	bur				g		et
16	cy	xij	v	xxxvij	A		est
17	et				b		etc
18	va	j	o	xviiij	c		us
19	ler	ix	xx	xxvi	d		a
20	sanc				e		b

21	ty	xvij	ix	o	f		c
22	que	vj	xxj	xlviij	g		d
23	ge	xiiij	xvij	lvij	A	Georgius merteler	e
24	or				b		f
25	mar	iiij	vj	xxxviiij	c	Marcius ewangelista	g
26	cy				d		h
27	que	xj	ij	xlviij	e		i
28	vi				f	Vitalis merteler	k
29	ta	xix	xv	xxviiij	g		l
30	lis	viiij	v	xxxviiij	A		m

Mai (fol. 8r)

Maius de meymonn

1	Phi				b	Philippus vnd Iacob	n
2	lyp	xvj	o	xix	c		o
3	crux	v	xiiij	o	d	de cruces vindinge	p
4	flor				e		q
5	god	xiiij	ix	ix	f	Godehardus bysscop	r
6	io	ij	xxj	l	g	Iohan vor der porten	s
7	han	x	xvij	lviiij	A		t
8	la				b		v
9	tyn	xviiij	vj	xl	c		x
10	e	viiij	xix	xx	d		y
11	py				e		z
12	ne	xv	xv	xxix	f		et
13	ser				g	Seruasius bysscop	est
14	et	iiiij	iiiij	xij	A		etc
15	soff				b		us
16	ma	xij	o	xxj	c		a
17	ius	j	xiiij	ij	d		b
18	in				e	Eryck konnyneck	c
19	hac	ix	ix	x	f		d
20	ce	xviiij	xxj	xlviij	g		e
21	ri				A		f
22	e	vj	x	xxxij	b		g
23	te	xiiij	vj	xlj	c		h
24	net	iiij	xix	xxij	d		i
25	vr				e	Vrbanus pawes	k
26	ban	xj	xv	xxx	f		l
27	ni				g		m
28	pe	xix	iiiij	xij	A		n
29	de				b		o
30	cris	viiij	o	xxij	c		p
31	pe	xvj	xiiij	ij	d	Petronylla juncvro	q

Juuni (fol. 8v)

Junyus de brackmaen

1	Nic				e	Nicomedis merteler	q
2	mar	v	j	xliij	f		r
3	cel	xij	xxj	liij	g		s
4	ly				A	Barnabas appostel	t
5	bo	ij	x	xxxiiij	b	Bonifacius pawes	v
6	ny	x	vj	xliij	c		x
7	dat	xviiij	xix	xxiiij	d		y
8	jun				e		z
9	pry	vij	viiij	iiij	f		et
10	my				g		est
11	bar	xv	iiij	xij	A	Barnabas appostel	etc
12	cy	iiij	xvj	lvj	b		us
13	ri				c		us
14	ny	xij	xiiij	v	d		a
15	vy				e	Vytus merteler	b
16	ty	j	j	xlviij	f		c
17	que	ix	xxj	liij	g		d
18	mar				A		e
19	pro	xviij	x	xxviiij	b		f
20	thos	vj	xxiiij	xvj	c		g
21	al	xiiij	xix	xxv	d		h
22	sanc				e	teyn dusedt rydder	i
23	ty	iiij	viiij	vj	f		k
24	jo				g	Johannes de doper Cristi	l
25	han	xj	iiij	xiiij	A		m
26	yo	xix	xvj	lvj	b	Johannes vnd Paulus mr.	n
27	do				c		o
28	le	viiij	xiiij	vj	d		p
29	pe				e	Peter vnd Pawel	q
30	pau	xvj	j	xlviij	f	Paulus gedechtenysse	r

Juuli (fol. 9r)

Julyus de hoymone

1	Jul	v	xiiij	xxviiij	g		s
2	pro				A	Maria to Elizebeth	t
3	ces	xiiij	x	xxxvj	b		v
4	o	ij	xxiiij	xviiij	c		x
5	dal	x	xij	xxvi	d		y
6	ock				e		z
7	wyl	xviiij	viiij	viiij	f		et
8	ky	vij	xx	xlviij	g	Kylianus bysschup	est
9	ly				A		etc

10	fra	xv	xvj	lvij	b	seuen broder dach	us
11	be				c		a
12	ne	iiij	v	xl	d		b
13	mar				e	Margaret iuncvrov	c
14	gar	xij	j	xlix	f		d
15	a	j	xiiij	xxx	g	aller appostel dach	e
16	post				A		f
17	al	ix	xxiiij	xxxviiij	b	Allexius bychtiger	g
18	ar	xvij	xxij	xij	c		h
19	nol				d		i
20	sus	vj	viiij	o	e		k
21	prax	xiiij	xx	ix	f	Prexedis iuncvrov	l
22	mag	iiij	ix	l	g	Magdalena	m
23	ab				A		n
24	cris	xj	v	lviiij	b	Cristiana iuncvrov	o
25	ia				c	Jacob appostel	p
26	co	xix	xviiij	xl	d		q
27	by				e		r
28	pan	viiij	xiiij	l	f	Panteleonn	s
29	o	xvj	iiij	xxxj	g	Olaff konnyneck	t
30	laf				A		v
31	don	v	xxiiij	xij	b	Germanus bysschup	x

August (fol. 9v)

Augustus de ostmone

1	Pe	xiiij	xxiiij	xxj	c	Petrus in den keden	y
2	stef				d		z
3	steff	ij	xij	ij	e		et
4	pro	x	viiij	x	f		est
5	do	xviiij	xx	lij	g	Domynicus bychtyger	etc
6	six				A	Sixtus merteler	us
7	do	vij	ix	xxxij	b		a
8	cy				c		b
9	ro	xv	v	xlj	d	Romanus merteler	c
10	lau	iiij	xviiij	xxiiij	e	Laurencius merteler	d
11	ty				f	Tyburcius merteler	e
12	bur	xij	xiiij	xxxiiij	g		f
13	yp				A	Ypolytus merteler	g
14	eus	j	iiij	xiiij	b		h
15	svmp	ix	xxiiij	xxij	c	Maria to hemmel geuaren	i
16	cy				d		k
17	o	xvij	xj	lvj	e		l
18	a	vj	xxiiij	xliiiij	f		m
19	ga	xiiij	xx	liij	g		n
20	py				A	Bernerdus abbeth	o

21	ty	iiij	ix	xxxiiij	b		p
22	thy				c	Thymoteus vnd Simforianus	q
23	mo	xj	v	xliij	d		r
24	bar	xix	xviiij	xv	e	Bartolomeus apostal (!)	s
25	to				f		t
26	lo	viiij	xiiiij	xxxiiij	g		v
27	ruff				A	Ruffus merteler	x
28	au	xvj	iiij	xv	b	Augustynus bysscop	y
29	col	v	xv	lvj	c	Johannes doper enthouet	z
30	auc				d		et
31	ty	xiiij	xij	v	e		est

September (fol. 10r)

September de heruestmone

1	E	ij	xxiiiij	xlviij	f	Egidius abbeth	etc
2	gy	x	xx	liiiij	g		us
3	dy				A		us
4	um	xviiij	ix	xxxviij	b		a
5	sep	vij	xij	xvj	c		b
6	ha				d		c
7	bet	xv	xviiij	xxv	e		d
8	nat				f	Maria geborenn	e
9	gor	iiij	vij	viiij	g	Gorgonius merteler	f
10	gen				A		g
11	pro	xij	iiij	xviij	b	Protus vnd Iacinctus	h
12	thi	j	xv	lviiij	c		i
13	que				d		k
14	crux	ix	xij	vj	e		l
15	nic				f	Nicodemus merteler	m
16	eu	xviij	o	xl	g		n
17	lam	vj	xiiiij	xlviij	A	Lambertus bysscop	o
18	ber	xiiiij	ix	xxxviij	b		p
19	ty	iiij	xij	xviiij	c		q
20	que				d		r
21	mat	xi	xviiij	xxviij	e	Matheus apostel	s
22	mau				f	Mauricius merteler	t
23	ri	xix	vij	viiij	g		v
24	ci				A		x
25	us	viiij	iiij	xviiij	b	Cleofas iunger Cristi	y
26	et	xvj	xv	lviiij	c		z
27	da				d	Cosmas vnd Damianus	et
28	im	v	iiiij	xl	e		est
29	mych				f	Mychael ertzengel	etc
30	ier	xiiij	o	lix	g	Jeronimus bychtiger	us

Oktoober (fol. 10v)

October de wyndemone

1	Re	ij	xxij	xxx	A	Remygius bysschop	A
2	my	x	ix	xxxviij	b		b
3	que	xviij	xxij	xx	c		c
4	fran				d	Franciscus bychtiger	d
5	cys	vij	xj	o	e		e
6	cy				f		f
7	mar	xv	vij	ix	g		g
8	cy	iiij	xix	lij	A		h
9	dy				b	Dyonysius merteler	i
10	ger	xij	xvj	j	c	Victor merteler	k
11	ar				d		l
12	te	j	iiij	lij	e		m
13	que				f		n
14	ca	ix	o	v	g	Calixtus pawes	o
15	lix	xviij	xiiij	xxiiij	A		p
16	gal				b	Gallus bychtiger	q
17	le	vj	ij	xij	c		r
18	lu	xiiij	xxij	xxj	d	Lucas ewangeliste	s
19	cas	iiij	xj	ij	e		t
20	uel				f		v
21	vn	xj	vij	x	g	eluen durent iuncvrow	x
22	se	xix	xix	lij	A		y
23	se				b	Seuerinus bysscop	z
24	ue	viiij	xvj	ij	c		et
25	cris				d	Crisinus (!) vnd Crispinianus	est
26	py	xvj	iiij	xlij	e		etc
27	ny	v	xvij	xxiiij	f		us
28	sy				g	Symon Jude	a
29	mo	xiiij	xiiij	xxxiiij	A		b
30	nis				b		c
31	quyn	ij	ij	xiiij	c	Quintus merteler	d

November (fol. 11v)

Nouember de wyntermone

1	Om	x	xxij	xxij	d	Alle godes hyllygen	e
2	ne	xviij	xj	iiij	e	Aller selen dach	f
3	no	vij	xxiiij	xliiiij	f		g
4	uen				g		h
5	bre	xv	xix	liij	A		i
6	le				b	Lenardus abbet	k
7	o	iiij	viiij	xxxvij	c		l
8	qua				d		m

9	the	xij	iiij	xlv	e	Theodoricus merteler	n
10	o	j	xvij	xxvj	f		o
11	mar				g	Martynus bysscop	p
12	tyn	ix	xij	xxxiiij	A		q
13	bric				b	Briccyus bysscop	r
14	cy	xvij	ij	vij	c		s
15	y	vj	xiiij	lvj	d		t
16	que	xiiiij	xj	v	e		v
17	post	iiij	xxiiij	xlvj	f		x
18	hoc				g		y
19	e	xj	xix	liij	A	Elyzabet wedewe	z

20	ly				b		et
21	za	xix	viiij	xxxv	c		est
22	ce				d	Cicilia juncvrow	etc
23	cle	viiij	iiij	xlvi	e	Clemens pawes	us
24	cris	xvj	xviiij	xxviij	f		us
25	ka				g	Katerina juncvrow	a
26	the	v	vj	viiij	A		b
27	ry				b		c
28	na	xiiij	ij	xviij	c		d
29	sat	ij	xiiiij	lviiij	d	Saturnynus bysscop	e
30	an	x	xj	vj	e	Andreas apostel	f

Detsember (fol. 11v)

December de wuluemone

1	De	xviiij	xxiiij	xlviij	f		g
2	cem				g		h
3	ber	vij	xij	xxviiij	A		i
4	bar				b	Barbara juncvrow	k
5	ba	xv	viiij	xxxvij	c		l
6	ny	iiiij	xxj	xx	d	Nicolaus bysscop	m
7	co				e		n
8	con	xij	xviiij	xxix	f	Maria entfangen	o
9	cep				g		p
10	et	j	vj	x	A		q
11	da				b	Damasus pawes	r
12	ma	ix	ij	xviiij	c		s
13	lu	xviij	xiiiij	lij	d	Lucia juncvrow	t
14	cy				e		v
15	a	vj	iiij	xl	f		x
16	sanc	xiiiij	xxiiij	xlviij	g		y
17	tus	iiij	xij	xxx	A		z
18	ab				b		et
19	ny	xj	viiij	xxxviiij	c		est
20	de	xix	xviiij	xxx	d		etc
21	tho				e	Thomas apostel	us
22	mas	vi	xviiij	xxj	f		a
23	mo				g		b
24	do	xvj	vj	xj	A		c
25	nat	v	xviiij	lij	b	Cristus gebort	d
26	steff				c	Stefanus merteler	e
27	yo	xiiij	xv	j	d	Johannes ewangely (!)	f
28	pu				e	der kynder dach	g
29	to	ij	iiij	xliij	f	Thomas ertzebysscop	h
30	me	x	xxiiij	l	g		i
31	syl	xviiij	xij	xxxij	A	Syluester pawes	k